

*Радіонова К. С.,
аспірант кафедри англійської філології
Запорізького національного університету*

ТИПИ МІЖМОВНОЇ СЕМАНТИЧНОЇ КОРЕЛЯЦІЇ СТІЙКИХ КОМПАРАТИВНИХ ОДИНИЦЬ В АНГЛІЙСЬКІЙ, ФРАНЦУЗЬКІЙ, УКРАЇНСЬКІЙ, РОСІЙСЬКІЙ МОВАХ (НА ПРИКЛАДІ КОМПАРАТИВЕМ НА ПОЗНАЧЕННЯ ЗДІБНОСТЕЙ ЛЮДИНИ)

Анотація. У статті розглянуто типи міжмовних співвідношень стійких порівняльних одиниць в англійській, французькій, українській та російській мовах. Проаналізовано критерії віднесення фразеологічних порівнянь до групи еквівалентних, аналогових чи безеквівалентних відповідників.

Ключові слова: стійкі компаративні одиниці, семантична кореляція, еквівалент, аналог, безеквівалентна порівняльна одиниця.

Постановка проблеми. Стійкі компаративні одиниці, репрезентуючи своєрідність життя того чи іншого народу, привертають значну увагу сучасних лінгвістів. Компаративні фразеологізми представляють собою чуттєво-наглядну форму відображення світу. Стійкі порівняння не тільки віддзеркалюють історію того чи іншого менталітету, але й збагачують мову кожного народу, надаючи їй неповторності, виразності та образності. Дослідженням семантики, структури та сфери вжитку компаративем займалися В.В. Виноградов, М.П. Кочерган, В.А. Маслова, В.М. Манакін, А.В. Кунін, Є.М. Верещагін, Я.Й. Рецкер, О.Ф. Арсентьева, Ш. Баллі, Дж. Сміт. Однак питання вивчення фразеологічних одиниць мов віддаленої спорідненості та типи міжмовної семантичної кореляції стійких компаративних одиниць залишається дискусійними та потребує подальшого вирішення.

Сьогодні спостерігаються розбіжності у поглядах дослідників щодо визначення критеріїв віднесеності тих чи інших компаративем до груп еквівалентів, аналогів чи безеквівалентних одиниць. В даній статті ми розглянемо основні ознаки виділення компаративних фразеологізмів у той чи інший тип семантичної кореляції на прикладі стійких порівнянь на означення здібностей людини в англійській, французькій, українській та російській мовах.

Мета статті – виявити та обґрунтувати критерії класифікації стійких компаративних одиниць за типом міжмовної семантичної кореляції в англійській, французькій, українській та російській мовах.

Виклад основного матеріалу. Стійкі компаративні одиниці – надслівні, оцінні, семантично цілісні (з можливою варіантністю), переважно експресивні порівняльні вторинно-номінативні одиниці, відтворювані певною лінгвоспільнотою. Суть семантики компаративем становить мисленнєве порівняння предметів та їхніх властивостей за гомогенними ознаками з метою розширення гносеологічного сприйняття або досягнення образності у сфері стилістичної номінації [1, с. 8].

Порівняння, яке обумовлене не лише діяльністю мозку, але й психіки в цілому, створюється шляхом зіставлення елементів, які співвідносяться один з іншим. Порівняння як один

з найважливіших засобів пізнання оперує в усіх сферах людського життя: від наукової діяльності до соціально-побутової [2, с. 159].

Розумова операція порівняння припускає процес вичленення характерних ознак одного предмета та їхнє співвіднесення з аналогічними рисами інших предметів, які утворюють клас. Але варто зауважити, що людина порівнює не тільки відомі їй предмети, але й абсолютно нові реалії. Саме завдяки здатності порівнювати та асоціювати одні явища з іншими ми пізнаємо навколишній світ, повний невідомих та цікавих речей. Результатом цього безперервного порівняння є стійкі компаративні одиниці або, як їх ще називають, порівняльні фразеологізми.

Стійкі порівняльні звороти характеризуються цілісністю та незмінністю. Представники кожного народу мають свої власні компаративні одиниці, які притаманні лише їхньому менталітету, відіграючи при цьому роль носіїв етнокультурного змісту. Але існують й такі фразеологічні порівняння, образи-еталони яких співпадають у різних культурах або мають приблизні відповідники, що пояснюється чи то спорідненістю мов, чи то близькою культурно-історичною спадщиною, чи то спільним асоціативним полем носіїв різних мов.

З огляду на те, що у сучасній лінгвістиці існують відмінні аспекти фразеологічних відповідників у зіставлених мовах, проблема встановлення основних типів міжмовної семантичної кореляції лексико-фразеологічних відносин залишається відкритою для порівняльного мовознавства. Причини такої ситуації пояснюються великою різноманітністю семантичних відносин, які існують як між мовними одиницями різного рівня, так і між різними мовами.

В даній роботі ми будемо спиратися на універсальну класифікацію типів міжмовних відповідностей одиниць семантичного рівня. Як зазначає В.М. Манакін, цей підхід узгоджується з законом дистрибутивності у математичній логіці та повністю відповідає закономірності підкорення понять у формальній логіці [3, с. 123]. Як результат, всі семантичні кореляції стійких порівняльних одиниць можна звести до трьох основних типів:

- еквівалентність (повний збіг);
- аналоговість (частковий збіг);
- безеквівалентність (незбіг).

Розглянемо більш детально ці типи міжмовних співвідношень на прикладі стійких компаративних одиниць на позначення здібностей людини в англійській, французькій, українській та російській мовах.

Еквівалентність означає рівність, рівнозначність, тобто компаративем однієї мови мають ідентичний відповідник в іншій. Еквівалентами вважаються такі одиниці, які повністю співпадають за всіма ознаками, між ними встановлюється від-

ношення тотожності не тільки за значенням, але й за структурно-граматичною будовою, образною основою, функціонально-стилістичною та експресивно-емоційною конотацією.

Як зазначає Е.М. Солодухо, збіг синтаксичних функцій, так само як і однакове лексичне наповнення чи подібність внутрішньої форми, не завжди свідчать про еквівалентність зіставлених фразеологізмів. Головною ознакою фразеологічної міжмовної еквівалентності слід вважати збіг змістового боку співвідносних фразеологічних одиниць (семантична еквівалентність) [4, с. 22].

Яскравим прикладом еквівалентності є стійке порівняння для опису людини, яка вміє добре плавати: укр. **плавати як риба**, рос. **плавать как рыба** (*Она не только в жизни, но и в стихах постоянно жаловалась на жар, бред, одышку, бессоницу и даже на чахотку, хотя отличалась завидным здоровьем и аппетитом и плавала как рыба, что при слабых лёгких невозможно ...*), англ. **swim like a fish** (*I can swim like a fish*), фр. **nager comme un poisson** (*Elle nage comme un poisson et aime nager*). Зазначені приклади мають повний збіг за структурним та семантичним складом. Компаративами всіх чотирьох мов використовуються носіями мови для позначення людини, яка є добрим та вмілим плавцем. Тож, можемо стверджувати, що дані порівняння мають однаковий емоційно-експресивний зміст. Що ж стосується внутрішньої форми, то зіставлені компаративні одиниці характеризуються однаковим лексичним наповненням та спільною структурно-граматичною організацією: дієслово – порівняльний сполучник – іменник. Уваги заслуговує незначна невідповідність компонентного складу зіставлених компаративних фразеологізмів: українські та російські порівняння складаються з трьох компонентів, а англійські та французькі еквіваленти – з чотирьох, оскільки дані мови характеризуються вжитком артикля як визначника іменника (*a fish – un poisson*). Однак наявність артикля в англійських та французьких порівняннях не впливає ні на їхнє значення, ні на стилістичне забарвлення, ні на образність, тому можемо їх вважати повними фразеологічними еквівалентами.

Під час зіставлення стійких порівняльних одиниць на позначення здібностей людини не було виявлено інших повних еквівалентів, що може бути пояснено, по-перше, кількістю порівнюваних мов, які відносяться до різних мовних груп, а по-друге, відмінністю засобів образності співвідносних фразеологічних одиниць.

Аналоговість стійких компаративних одиниць характеризується наявністю таких відповідників різних мов, які виражають однакове значення, але відрізняються відмінністю або приблизною подібністю внутрішньої форми, яка при цьому не порушує їхньої спільного сигніфікативно-денотативного змісту та оцінної конотації [3, с. 133].

Проаналізуємо фразеологічні одиниці, що позначають талант чистого та дзвінкого співу: укр. **співати як жайворонок**, рос. **петь как жайворонок**, англ. **sing like a lark** (*...She could not only sing like a lark... but she had such a kindly, smiling, tender, gentle, generous heart of her own as won the love of everybody who came near her.*), фр. **chanter comme une fauvette**. Компаративами української, російської та англійської мов є повними еквівалентами, оскільки спостерігаємо цілковитий збіг за всіма ознаками, а саме за значенням, структурною організацією, емоційним забарвленням та образом-еталоном. Але ці ж самі стійкі порівняння є аналогами відносно французького компаративного фразеологізма **chanter comme une fauvette** (дослівно

«співати як тинівка»), оскільки відрізняються своєю образністю: жайворонок – тинівка. Та виявлена відмінність зовсім незначна, оскільки обидві пташки – представники співочого класу, які відрізняються мелодійним та гучним голосом, тому компаративні одиниці зазначених мов з образом цих птахів мають однакову виразну емоційно-експресивну конотацію, яка передається кризь призму різних еталонів. В результаті чого, ми вважаємо за доцільне віднести дні порівняння до групи аналогових фразеологічних одиниць.

Звернемося до наступного ряду стійких порівнянь на позначення відсутності музичного слуху та поганого голосу: укр. **як ведмідь наступив на вухо** (*Терезці стало соромно: адже вона іноді глумилася з Бучка, з його арій, нагадуючи майстрові, що йому на вухо ведмідь наступив*), рос. **как медведь на ухо наступил** (*Веткин дирижировал пенем... «Штабс-капитан Леценко, вы фальшивите! Вам медведь на ухо наступил!» – крикнул Осадчий*), англ. **have no ear for music at all**, фр. **chanter comme une sirène de moulin**. Порівняння української та російської мов є еквівалентними за проаналізованими вище критеріями, але виступають фразеологічними аналогами в ряду з французьким стійким порівнянням **chanter comme une sirène de moulin** (дослівно «співати як гудок млина»). Єдине, що об'єднує дані компаративами – спільне емоційне забарвлення, що ж стосується внутрішньої форми, структури та образу-еталону, то тут спостерігаємо абсолютну розбіжність, що дає нам змогу зараховувати їх до класу наближених фразеологічних аналогів. Наступною особливістю даної групи стійких сполучень є той факт, що в англійській мові ми не знаходимо відповідника ані українській чи російській компаративами, ані французькому порівнянню. Перекладні словники ідіоматичних виразів пропонують нам вираз **have no ear for music at all** (дослівно «зовсім не мати музичного слуху»), який, авжеж, передає експресивну конотацію кепського спеціаліста музичної справи, але це висловлення не можна поставити в один ряд з вищезазначеними компаративними одиницями української, російської та французької мов, оскільки дане англійське сполучення не є порівняльним. Англійська ідіома **have no ear for music at all** досить розповсюджена у даній культурі, але не відноситься до стійких компаративних одиниць, оскільки в складі даного висловлення відсутній головний компонент компаративами – образ порівняння. Саме враховуючи цей факт, можемо стверджувати, що українське стійке порівняння **як ведмідь наступив на вухо** є безеквівалентним відносно англійської мови.

Безеквівалентність – тип міжмовних семантичних відносин, який знаходиться за межами кореляції, оскільки зміст безеквівалентних мовних одиниць співвідноситься з позначенням специфічних, тобто неповторних, для певної культури реалій.

Більша частина безеквівалентної лексики – іменники, які означають конкретні предмети. Найчастіше вони охоплюють такі реалії, як найменування предметів побуту, назви музикальних інструментів, одягу, зброї, танців, звичаїв, розповсюджених професій [3, с. 138-139]. Саме ці реалії і знаходимо в безеквівалентних компаративах, які дають розгорнуте уявлення про національну специфіку того чи іншого менталітету.

Типовим для класу безеквівалентних стійких порівнянь є фразеологічне порівняння англійської мови **ride like a tailor** (дослівно «їздити верхи як кравець»). Дану компаративну одиницю англіїці використовують для опису людини, яка не може їздити верхи або триматись у сідлі. Гарному вершнику потрібна сила ніг, все навантаження треба перенести на ноги, а руки – це

лише «кермо», яке допомагає направляти коня у той чи інший бік. Це ж саме «кермо» та вміння його правильно та доцільно направити – невід’ємні складові успіху представника іншої сфери діяльності кравця. У кожного професіонала своя таємна зброя, яка допомагає стати йому талановитим майстром справи. І саме тому у вищенаведеному прикладі поганого вершника порівнюють з кравцем, спираючись на протилежність їхніх «знарядь праці».

Високий ступінь фразеологічної безеквівалентності виявляє наступна стійка порівняльна одиниця на позначення здібностей людини **write like an angel** (дослівно «писати як янгол» – *She used to write like an angel because she was interested in calligraphy*). Жодна з досліджуваних мов не має компаративем на позначення людини з гарним почерком, лише англійці для даного порівняння обрали образ надприродної істоти, посередника між Богом і людьми янгола, у якого все повинне бути ідеальним, у тому числі й почерк.

Дані приклади демонструють безеквівалентність як тип семантичної кореляції стійких компаративних одиниць, що обумовлено не тільки своєрідним значенням та внутрішньої структурою даних порівнянь у різних мовах, а й способом представлення цих значень, унікальною специфікою асоціативних ознак, які представляють основу внутрішньої форми фразеологічних порівнянь.

Висновки. Проведений аналіз типів міжмовних співвідношень стійких порівняльних одиниць в англійській, французькій, українській та російській мовах на прикладі компаративем на позначення здібностей людини продемонстрував що серед трьох типів семантичної кореляції компаративних фразеологічних сполук повна еквівалентність є найменш розповсюдженим явищем, що обумовлено розбіжностями та невідповідностями у світобаченні даних етнокультур. Що ж стосується аналогів та безеквівалентних порівнянь, то, враховуючи семантичний, структурно-граматичний, компонентний аспекти та, авжеж, емоційно-експресивну забарвленість, вони займають більш широкий пласт фонду стійких компаративних порівнянь. Оскільки завданням нашого дослідження було порівняти компаративем чотирьох мов, особливу увагу варто звернути на поняття безеквівалентності, яке є відносними при порівнянні декількох мов, що було підтверджено на прикладі українського порівняння **як ведмідь на вухо наступив**, еквівалент якого існує в російській мові, але яке є безеквівалентним відносно англійської мови.

Розглянуті типи семантичних кореляцій стійких компаративних одиниць свідчать, що досить непросто встановити чітку та прозору межу між відповідниками порівнянь різних культур, при цьому чим віддаленіші мови, тим важчий цей процес. Але проаналізовані нами типи стійких порівняльних одиниць оперують у сучасній лінгвістиці як влучний параметр зіставлення компаративем, оскільки яскраво відображають спільні та розбіжні риси порівнюваних мовних картин світу.

Література:

1. Шкуран О.В. Національно-культурне підґрунтя компаративних фразеологізмів східнослов'янських та східнословянських говірок Середнього Подінців'я: автореф. дис. канд. філол. наук: 10.02.01 «Українська мова» / О.В. Шкуран. – Луганськ, 2011. – 30 с.
2. Манакін В.М. Мова і міжкультурна комунікація / В.М. Манакін. – К. : ВЦ «Академія», 2012. – 298 с.
3. Манакін В.Н. Сопоставительная лексикология / В.Н. Манакін. – К. : Знання, 2004. – 326 с.
4. Солодухо Э.М. Проблемы интернационализации фразеологии (на материале языков славянской, германской и романской групп) / Э.М. Солодухо. – Казань: Изд-во Казанского ун-та, 1982. – 165 с.
5. Англо-український фразеологічний словник / Уклад. К.Т. Баранцев. – К. : Знання, 2005. – 1056 с.
6. Кунин А.В. Англо-русский фразеологический словарь / А.В. Кунин; [лит. ред. М.Д. Литвинова]. – 4-е изд., перераб. и доп. – М., Рус. яз., 1984 – 944 с.
7. Ужченко В.Д. Фразеологічний словник української мови / В.Д. Ужченко, Д.В. Ужченко. – К. : Освіта, 1998. – 224 с.
8. Фразеологический словарь русского языка / Под ред. А.И. Молоткова] – М. : Русский язык, 1986. – 543 с.
9. Французско-русский фразеологический словарь. Около 3500 выражений. / Под. ред. Я.И. Рецкера. – М. : Гос. изд-во иностр. и нац. словарей, 1963. – 1112 с.
10. Isabelle Chollet, Jean-Michel Robert Les expressions idiomatiques. – CLE International, 2008. – 224 p.

Радионова Е. С. Типы межъязыковой семантической корреляции устойчивых компаративных единиц в английском, французском, украинском, русском языках (на примере компаративем на обозначение способностей человека)

Аннотация. В статье рассмотрены типы межъязыковых соотношений устойчивых сравнительных единиц в английском, французском, украинском и русском языках. Проанализированы критерии отнесения фразеологических сравнений к группам эквивалентов, аналоговых или безэквивалентных соответствий.

Ключевые слова: устойчивые компаративные единицы, семантическая корреляция, эквивалент, аналог, безэквивалентная сравнительная единица.

Radionova K. Interlanguage semantic correlation types of stable comparative units in English, French, Ukrainian and Russian (in terms of comparatives denoting human abilities)

Summary. The article investigates interlanguage correlation types of stable comparative units in English, French, Ukrainian and Russian. Criteria of phraseological similes labeling as equivalents, analogues and culture-specific units are analyzed.

Key words: stable comparative units, semantic correlation, equivalent, analogue, culture-specific units.